

Конспект уроку № 212

Про літеру ґ

Link to audio: ukrainianlessons.com/episode212

Вступ

Привіт-привіт, і Слава Україні! Це Анна Огойко і ваш улюблений подкаст для вивчення української — «Ukrainian Lessons Podcast». Як справи? У мене все нормально. Я трішки **прихворіла**, але зараз зима, тому цим нікого не **здивуєш**, правда?

Сьогодні ми з вами продовжуємо говорити на мовні теми. Минулого разу був епізод про наголос, а сьогодні буде про одну особливу **літеру** — літеру, з якою в історії української мови траплялися різноманітні **пригоди**. Сподіваюся, вам сподобається цей епізод.

Як завжди, почнемо з питань — вони дадуть вам змогу **зорієнтуватися** у епізоді, а також я дам вам список слів — словничок. Почнімо!

прихворіти — to get a little sick (*perfective*)

дивувати, здивувати — to surprise
(*imperfective, perfective*)

літера = буква — letter

пригода — adventure

зорієнтуватися — to navigate (*perfective*)

?? Запитання до епізоду

1. Який звук був раніше: [ґ] чи [г]?

2. Скільки слів з буквою ґ було в словнику Бориса Грінченка 1907 року?

3. Що стало результатом активної роботи українських мовознавців у 20-х роках XX століття?

4. З чим порівняв букву ґ більшовицький мовознавець Наум Каганович?

5. Яку літеру ми зараз вживаємо в нових запозичених словах: г чи ґ?

Словничок

десятиліття	decade
розбиратися, розібратися	to sort out
запозичення = запозичені слова	loan words
зелене світло	green light
не так сталося, як гадалося	it did not happen as expected
шкідництво	sabotage, damaging
шйбениця	gallows
репресувати	to repress
за іронією долі	ironically
виступати проти, виступити проти	to oppose, to be against
морюка	trouble

Про літеру ґ

Літера ґ — це п'ята літера українського алфавіту, або української абетки.

[ґ] — це також звук; ви можете почути його в таких словах, як «якби» — ми пишемо там «к», «якби», але читаємо «яґби». Або «вокзал» — так само пишемо «к», але чуємо таки «ґ», правда? «Воґзал».

Ви, мабуть, помітили, що літера ґ в українській мові досить особлива, правда? По-перше, цю букву можна рідко побачити в словах, а по-друге, навіть українці інколи про неї забувають.

Що я маю на увазі? Ви помічали, наприклад, що інколи у тестах є п'ять варіантів відповідей: а, б, в, г і д. Але немає ґ, правда?

Це можна пояснити тим, що букви г і ґ дуже схожі. Але також проблема в тому, що кілька десятиліть тому літери ґ не було в українському алфавіті. Тобто давно вона була, а потім її прибрали, заборонили. Чому це зробили? Пропоную розібратися!

якби — if

помічати, помітити — to notice
(imperfective, perfective)

мати на увазі — to mean (imperfective)
варіант — option, possible answer

пояснювати, пояснити — to explain
(imperfective, perfective)

прибирати, прибрати — to remove,
to eliminate (imperfective, perfective)

Дуже, дуже давно у так званій **праслов'янській мові** існував звук [ɣ]. Звичайно, тоді не було букв, але були звуки, і серед них був звук [ɣ]. Далі у деяких слов'янських мовах цей звук перейшов у звук [g] — це відбилось в українській мові, а також у білоруській, **верхньолужицькій**, словацькій і чеській мовах.

Однак, звичайно, що звук [ɣ] залишився у кількох словах, наприклад, у словах «**ґава**» або «**ґуля**», а також він був у нових **запозиченнях**, тобто **запозичених словах**, які приходили в українську мову від інших мов і мали той звук [ɣ]. Наприклад, це слова «**ґанок**» або «**ґрунт**».

Тому, коли почало з'являтися більше письмових текстів, виникла потреба **позначати** ось цей звук [ɣ], хоча він і був **рідкісний**. Вперше це сталося в середині XVI століття.

Тоді наша літера ґ, з таким ось **чудернацьким** хвостиком вгору, з'явилася у **Пересопницькому Євангелії**. Це був один із перших перекладів Євангелія на староукраїнську літературну мову, і там вже була буква ґ.

А далі, вже у 1619 році, український письменник і церковний діяч Мелетій Смотрицький **ввів** букву ґ в українську абетку.

Після цього, як ви можете пам'ятати з курсу історії України з другого сезону подкасту, Україна була у складі двох імперій. Тому на території України у складі Російської імперії діяли **численні заборони** на українську мову, включно з літерою ґ. А у Львові, на Галичині, на Західній Україні, буква ґ була **поширеною**, там виходили книги та **граматики** української мови з літерою ґ.

На початку XX століття, у 1907 році, **вийшов** один із найважливіших українських словників — «Словник української мови» Бориса Грінченка. У тому словнику було близько 300 слів з літерою ґ.

Далі, у 20-х роках XX століття, на початку існування Радянського Союзу, відбувалась **українізація**. Тоді українські **мовознавці** мали **зелене світло** на розвиток української мови і повернення до традицій.

Результатом активної роботи мовознавців у 20-х роках став **правопис** 1928 року, який ще називають «Харківський правопис» або «Скрипниківка», тому що його **затвердив** тоді Микола Скрипник.

Авторами цього правопису були одні з **найавторитетніших** українських мовознавців за всю історію української мови; це була дуже важлива робота. Так от, у цьому правописі літеру ґ активно вживають і рекомендують її використовувати для нових запозичень з інших мов.

праслов'янська мова —
Proto-Slavic language

верхньолужицька (мова) — Upper Sorbian
(language)

ґава — crow
ґуля — lump

ґанок — porch
ґрунт — soil

позначати, позначити — to designate
(imperfective, perfective)

рідкісний — rare

чудернацький — weird, odd

Пересопницьке Євангеліє — 16th-century
Gospel book, used for the presidential oath
of office

вводити, ввести — to introduce
(imperfective, perfective)

численний — numerous
заборона — ban, prohibition
поширений — widespread
граматика — grammar (book)

вийти — to be released (perfective)

українізація — Ukrainization
(part of the 1920s Soviet indigenization policy)
мовознавець — linguist

правопис — orthography, spelling
затверджувати, затвердити — to approve
(imperfective, perfective)

найавторитетніший — the most reputable

Можливо, зараз у нас було б набагато більше слів з літерою ґ, якби цей правопис діяв так, як планувалося. Але **не так сталося, як гадалося**.

Тридцять років були трагічними для України в багатьох **аспектах**. Це Голодомор, **знищення інтелігенції**, початок війни, а також просто **брутальне** знищення всього, що було зроблено у двадцятих роках українськими мовознавцями. У 1933 році **більшовики** проголосили, що старі методи мовознавства «**буржуазні**», «**контрреволюційні**», вони називали їх «**націоналістичним шкідництвом**».

І щодо літери ґ вони казали, що ця буква з'явилась в українській мові тільки на початку ХХ століття; вона **штучна** і **притаманна** тільки галицькій мові, тобто тільки території України, яка ближче до Польщі. Більшовицький мовознавець Наум Каганович писав ось таке:

«**Викресливши** непотрібну букву, до речі, **недоладно** подібну до **шибениці**, нам довелося піти навіть на те, що у **братських** російському та українському алфавітах не буде **рівної** кількості літер — 33 та 32. Проте Україна, як менша сестра Росії та її прямий мовний **нащадок**, має розуміти подібний крок».

Тобто Каганович настільки **сердитий** і злий на нашу **бідолашну** літеру ґ, що порівнює її з шибеницею. Тобто шибениця, як і літера ґ, схожі за формою, і він просто хоче її знищити. Шибениця — так, це пристрій для смертної кари.

Ще він дуже **пишається** тим, що якщо прибрати літеру ґ, то в українському алфавіті буде менше літер, ніж в російській мові, і це добре, бо Україна — це «менша сестра Росії», а тому тут має бути в нас менше літер. Ось така ось логіка; просто жах...

Як наслідок, на початку 34-го року літеру ґ **репресували**, тобто заборонили. А **за іронією долі**, Наума Кагановича трошки пізніше теж репресували і **розстріляли** у 1937 році. У ті роки дуже легко репресовували людей і, як бачите, не тільки людей, а навіть букви і навіть слова.

Наприклад, в одній статті заборонили вживати українське слово «**подвір'я**», тому що українське слово «двір» більше схоже на російське слово «двор», тому треба вживати тільки його. Забороняли багато слів, які були не схожі на російські.

Після **смерті** Сталіна були спроби повернути літеру ґ. Наприклад, у 1969 році відомий український мовознавець Богдан Антоненко-Давидович розпочав **дискусію** про те, що потрібно повернути букву ґ, бо вона була потрібна українській мові, в нас є слова з літерою ґ, але інші мовознавці тоді **виступили проти**.

аспéкт — aspect
зні́щення — extermination
інтелігéнція — intelligentsia
брутáльний — brutal
бі́льшові́к — Bolshevik (*noun*)
буржуáзний — bourgeois
націоналістичний — nationalistic

штúчний — artificial
притама́нний — intrinsic

викре́слювати, ви́креслити — to cross out (*imperfective, perfective*)
недола́дно — incongruously, ridiculously
бра́тський — brotherly
рі́вний — equal
нащáдок — descendant
серди́тий — angry
бідола́шний — poor, unfortunate

пиша́тися — to be proud (*imperfective*)

розстрі́ляти — to execute by shooting (*perfective*)

подві́р'я — yard

смерть — death

диску́сія — discussion

І нарешті, вже майже тоді, коли Україна стала незалежною, у 1989 році літеру ґ нарешті поновили, і в правописі 90-го року вона знову **з'явилася** в абетці. Це все, звісно, дуже символічно, бо у 1991 році Україна стала незалежною і так само як літера ґ почала **помаленьку** відбудовувати свою історію.

Я сама пам'ятаю часи, коли у деяких книжках була літера ґ, а в інших не було літери ґ, наприклад, в словниках або в **підручниках**. Деякі люди і досі звикають до цієї букви, а діти в школі мають вивчати, запам'ятовувати ось ці слова, де ми вживаємо букву ґ. Справді, стільки **морок**, і все через одне **ідіотське** рішення людей при владі.

То в яких словах ми сьогодні вживаємо літеру ґ? Є кілька **десятків** таких слів, і деякі з них, можливо, не дуже вживані, а деякі ми вживаємо досить часто. І сьогодні я хочу **перерахувати** найпопулярніші слова з буквою ґ. А в конспекті до цього уроку ми підготуємо для вас повний список слів із перекладом на англійську мову.

Отже, це такі слова:

Ґрунт. «Ґрунт» — дуже популярне слово; це земля, так, у ґрунті ростуть рослини. Ґрунт.

«**Ґудзик**» — це те, що ви застібаєте на одязі, можна сказати тільки так. Ґудзик.

«**Ґанок**» — це частина будинку, яка виходить на вулицю, англійською «porch». Ґанок. Дуже гарне слово, правда?

Ґатунок. «Ґатунок» — це сорт або якість. Ґатунок — наприклад, «борошно першого ґатунку».

«**Ґвалт**» — це сильний **ґалас**, крик; «здійняти ґвалт».

Ґрати. «Ґрати» — це, у цьому випадку це іменник, це **загорожа** або **решітка**, тобто «grille», або «grid». «Ґрати», але не плутайте з дієсловом «ґрати», так, «ґрати на якомусь інструменті». Як бачите, тому нам потрібна буква ґ, щоб **розмежовувати** слова.

«**Ґречний**» — це ввічливий, чемний, у польській мові теж є таке слово. Ґречний.

Ґуля. «Ґуля» — це коли ви вдарили голову і там з'являється ґуля, тобто певна опуклість на голові. Ґуля.

Аґрус. «Аґрус» — це зелена ягода, англійською «gooseberry». Аґрус.

Дзиґа. «Дзиґа» — це іграшка, іграшка для дітей, яка крутиться. Дзиґа.

з'являтися, з'яв'їтися — to appear
(*imperfective, perfective*)

помаленьку — little by little (*adverb*)

підру́чник — textbook

ідіо́тський — idiotic

деся́ток — dozen

перерахо́вувати, перерахува́ти — to list,
to take a count (*imperfective, perfective*)

гу́дзик — button

га́тунок — type, kind

гу́валт — outrage, violence, uproar

га́лас — racket, noises, uproar

загоро́жа — fence

реші́тка — grille, grid

розмежо́вувати, розмежува́ти —
to distinguish (*imperfective, perfective*)

гре́чний — polite

І також літера ґ буде в похідних словах від цих: тобто, наприклад, «аґрусовий», або «**ґратчастий**», або «ґрунтовний».

Це найпопулярніші слова, є ще декілька десятків, а також, якщо говорити про запозичення, то зараз в українській мові для послідовності ми переважно українізуємо звук [г] на український звук [ґ].

Наприклад, ми говоримо не «аванґард», «блогер», «серфинґ», «Чикаґо», а ми говоримо українською «авангард», «блогер», «серфинг», «Чикаго». Цей принцип найкраще зараз діє для української мови, ми до нього звикли, і він **зафіксований** в найновішій **редакції** українського правопису.

І там також **зазначено**, що букву ґ можна опціонально вживати тільки у прізвищах та іменах людей. Тобто можна опціонально говорити «Верґілій» або «Вергілій», так само «ґарсія» або «Гарсія», «ґеорг» або «Ґеорг». Тобто у іменах та прізвищах можна вживати ґ, можна вживати г.

Це трошки дивно, як на мене, що немає такого одного правила, яке це **уніфікує**, але, можливо, в майбутньому в правописі залишать той варіант, який стане найпопулярнішим серед людей.

Отже, ось така вона — історія літери ґ. Як я вже зазначала, це символічна історія, бо за тим, як репресували, забороняли літеру ґ, а потім вже назад повертали та відновлювали, ми можемо **простежити** історію багато чого українського. Сподіваюся, тепер уже літера ґ з нами **надовго**.

ґратчастий — grille (*adjective*)

зафіксований — fixed, stated
редакція — edition

зазначено — mentioned (*adverb*)

уніфікувати — to unify (*perfective*)

простежувати, простежити — to trace
(*imperfective, perfective*)
надовго — for a long time

✓ Відповіді на запитання

1. Який звук був раніше: [ґ] чи [г]?

Звук [ґ] був раніше, у праслов'янській мові. Пізніше, в українській мові, він перейшов у звук [г].

2. Скільки слів з буквою ґ було в словнику Бориса Грінченка 1907 року?

У словнику Бориса Грінченка 1907 року було близько трьохсот слів з буквою ґ.

3. Що стало результатом активної роботи українських мовознавців у 20-х роках XX століття?

Результатом активної роботи українських мовознавців у 20-х роках XX століття став правопис 1928 року (Харківський правопис або Скрипниківка).

4. З чим порівняв букву ґ більшовицький мовознавець Наум Каганович?

Наум Каганович порівняв букву ґ з шибеницею.

5. Яку літеру ми зараз вживаємо в нових запозичених словах: г чи ґ?

У нових запозичених словах ми вживаємо літеру г.

Словничок (з прикладами)

десятиліття • Кілька десятиліть тому літери ґ не було в українському алфавіті. • Установа існує вже тріє десятиліття. • Це сталося в минулому десятилітті.	decade • A few decades ago, the letter <i>r</i> did not exist in the Ukrainian alphabet. • The institution has been in existence for three decades. • This happened in the last decade.
розбиратися, розібратися • Пропоную розібратися! • Ти розбираєшся в цій темі? • Обіцяю, я розберусь з цією ситуацією.	to sort out, to figure out, to understand (imperfective, perfective) • I suggest you figure it out! • Do you understand this topic? • I promise I will sort this situation out.
запозичення = запозичені слова • Звук [r] був у нових запозиченнях, тобто запозичених словах. • Літеру ґ активно вживають і рекомендують її використовувати для нових запозичень з інших мов.	loan words • The sound [r] was in new borrowings, that is, loan words. • The letter <i>r</i> is actively used, and it is recommended to use it for new loan words from other languages.
зелене світло • Тоді українські мовознавці мали зелене світло на розвиток української мови й повернення до традицій. • Керівник компанії дав зелене світло новому проєкту.	green light • At that time, Ukrainian linguists had a green light for the development of the Ukrainian language and a return to traditions. • The head of the company gave the green light to the new project.
не так сталося, як гадалося • Можливо, зараз у нас було б набагато більше слів з літерою ґ, але не так сталося, як гадалося. • Очікувався успішний блицкриг, але не так сталося, як гадалося.	it did not happen as expected • Perhaps now we would have many more words with the letter <i>r</i>, but it did not happen as expected. • A successful blitzkrieg was expected, but it did not happen as expected.

шкідніцтво - Старі методи мовознавства називали «націоналістичним шкідніцтвом». - Законодавство трактує це як умисне шкідніцтво. - Ця поведінка набула ознак шкідніцтва.	sabotage, damaging - The old methods of linguistics were called «nationalistic sabotage». - Legislation interprets this as intentional damaging. - This behavior took on the appearance of sabotage.
шібениця Шибениця — це пристрій для смертної кари. - Каганович порівнював літеру ґ з шібеницею.	gallows - A gallows is a device for capital punishment. - Kahanovych compared the letter ґ with a gallows.
репресувати - На початку 1934 року літеру ґ репресували, тобто заборонили. - У ті роки дуже легко репресовували не тільки людей, а й навіть букви та слова.	to repress (perfective) - At the beginning of 1934, the letter ґ was repressed, that is, it was banned. - In those years, it was very easy to repress not only people but even letters and words.
за іронією долі - А за іронією долі, Наума Кагановича теж репресували й розстріляли у 1937 році. За іронією долі, посольство Росії знаходиться на вулиці Українських Героїв.	ironically Ironically, Naum Kaganovich was also repressed and shot in 1937. Ironically, the Russian embassy is located on Ukrainian Heroes Street.
виступати проти, виступити проти - Він розпочав дискусію про повернення букви ґ, але інші мовознавці виступили проти. - Режисер любив виступати проти «системи» індустрії.	to oppose, to be against (imperfective, perfective) - He started a debate about the return of the letter ґ, but other linguists opposed it. - The director liked to oppose the «system» of the industry.
морока - Стільки мороки, і все через одне ідіотське рішення людей при владі. - Прибирання квартири перед святами стало великою морокою для родини.	trouble - So much trouble, and all because of one idiotic decision of people in power. - Cleaning the apartment before the holidays became a big trouble for the family.

Завершення

Ну що ж, сподіваюся, тепер ви будете знати і використовувати декілька слів з буквою ґ, щоб продовжити нашої бідолашній літері ґ життя.

А щоб вивчити ще більше слів з буквою ґ, запрошую до нашого конспекту уроку, де ми залишимо **повний** список слів з літерою ґ з перекладом на англійську і вправою для практики.

Нагадую, що конспекти уроку та електронні картки Анкі доступні за передплатою. Більше про це дізнавайтеся за посиланням: ukrainialessons.com/season6.

ґречно бажаю вам гарного дня! На все добре! І Слава Героям!

півний — full

ґречно — politely, gently

 Вправи

1

З'єднайте дати та події:

1. ____ середина XVI століття	А дискусія мовознавців про повернення літери ґ
2. ____ 1619 рік	Б українізація, поява «Харківського правопису»
3. ____ 1907 рік	В повернення букви ґ в українську абетку
4. ____ 20-ті роки XX століття	Г введення літери ґ в українську абетку
5. ____ 1934 рік	Ґ поява ґ в Пересопницькому Євангелії
6. ____ 1969 рік	Д літеру ґ репресували, заборонили
7. ____ 1989 рік	Е поява літери ґ у «Словнику української мови»

З'єднайте імена історичних діячів і ким вони були:

1. ____ Микола Скрипник	А український письменник, ініціатор дискусії про відновлення літери ґ
2. ____ Богдан Антоненко-Давидович	Б радянський мовознавець, порівнював букву ґ з шибеницею
3. ____ Мелетій Смотрицький	В український письменник і літературознавець, автор «Словника української мови»
4. ____ Йосип Сталін	Г радянський партійний діяч, затвердив «Харківський правопис»
5. ____ Борис Грінченко	Ґ український письменник і церковний діяч, ввів літеру ґ в українську абетку
6. ____ Наум Каганович	Д радянський диктатор, генеральний секретар Комуністичної партії СРСР

2

Опрацюйте таблицю. Вставте слова з таблиці у пропуски в реченнях:

Список слів із літерою г			
Іменники			
áгрус	gooseberry	гóгель-мо́гель	raw egg yolk mixed with sugar
га́ва	crow; yawner, gaper	гра́ти	grille, grid
га́зда, газді́ня	person who runs a household (<i>male, female</i>)	гринджо́ли	big sleigh
га́ндж	shortcoming, drawback	гру́нт	soil
га́нок	porch	гу́дзик	button
га́тунок	type, sort, kind	гу́ля	lump
гва́лт	outrage, violence, uproar	гура́льня	distillery
ге́дзь	horsefly	джи́гун	rebel, hooligan
гирлі́га	stick used by shepherds or old people	дзі́га	children's toy in the form of a circle or sphere on an axis
гле́й	thick juice formed on the trunk of a fruit tree	дзі́глик	chair without a backrest, small stool
гні́т	wick (in a candle or lamp)		
Прикметники			
гре́чний	polite, courteous	грунто́вний	thorough, substantial

Конспект уроку №212
Про літеру ґ

Дієслова			
ґвалтува́ти, зґвалтува́ти	to rape (<i>imperfective, perfective</i>)	ґи́гнути	to perish, to die (<i>perfective</i>)
ґе́гати, ґелґота́ти, ґелґо́тіти, ґерґота́ти, ґерґо́тіти	to make the sounds of a goose (<i>imperfective</i>)	ґрунтува́ти(ся)	to base (to be based) (<i>imperfective</i>)
		дри́гати	to shake, to kick (<i>imperfective</i>)
		проґа́вити	to miss due to inattention (<i>perfective</i>)

1. Василь — найзаможніший _____ на весь Борислав.
2. Вони такі _____ та милі — завжди вітаються з нами!
3. Злочинця посадили за _____ на 5 років.
4. Праця мусить _____ на надійних джерелах.
5. На Львівській вулиці суцільний _____ — так шумно,
що неможливо тебе розчути!
6. Софійка бігала по дитячому майданчику, впала, і тепер на її голівці велика _____
_____ !
7. Нападник побив жінку і намагався її _____ .
8. Після засухи _____ став дуже сухим, і тепер у ньому
складно щось вирощувати.
9. Він подався на програму, бо не хоче _____ можливість
поїхати до США.
10. Ця дитина любить _____ ногами — не заздрю
її сусідам у літаку!
11. Ти колись пробував _____ ? Дуже смачна ягода!

12. Ми надали _____ опис проєкту та витрат замовнику.
13. _____ цілу ніч каркала під нашим вікном
і не давала спати.
14. Це французький сир найвищого _____ (р. в.) — справжня
«симфонія» смаку!
15. Добре жити в приватному будинку й мати _____ із видом
на природу!

3

Перекладіть українською мовою:

1. For one decade, the Soviet Union repressed most representatives of the Ukrainian intelligentsia.

2. Ironically, the author did not get the green light to publish the textbook.

3. A linguist opposed the letter r', comparing it to a gallows.

4. We expected an easy test task, but it caused so much trouble! It didn't happen as expected...

5. I want to figure out Ukrainian loan words.

Відповіді на вправи

1

Дати та події:

1. ґ	5. Д
2. Г	6. А
3. Е	7. Б
4. Б	

Історичні діячі та ким вони були:

1. Г	4. Д
2. А	5. В
3. ґ	6. Б

2

1. ґазда	6. ґуля	11. аґрус
2. ґречні	7. зґвалтувати	12. ґрунтовний
3. ґрати	8. ґрунт	13. Ґава
4. ґрунтуватися	9. проґавити	14. ґатунку
5. ґвалт	10. дриґати	15. ґанок

3

1. За одне десятиліття Радянський Союз репресував більшість представників української інтелігенції.
2. За іронією долі, автор не отримав зеленого світла на публікацію підручника.
3. Мовознавець виступив проти літери ґ, порівнявши її з шибеницею.
4. Ми очікували (розраховували) на легке тестове завдання, але воно спричинило (завдало) стільки мороки! Не так сталося, як гадалося...
5. Я хочу розібратися в українських запозиченнях (запозичених словах).

